

... čini mi se da je ova usljana atmosfera i nacionalna preosjetljivost donesle plod i relativno nedavno pripremljenih socijalno-političkih uslova, da se u otvorenoj maksimalno demokratskoj i tolerantnoj atmosferi ponovo preispituju sva dosadašnja rješenja o zajedničkom životu (državnom i društvenom) veoma heterogenih dijelova naše zajednice.

besm
Ibrahimović

nacionalno pitanje i federalizam položaj nacionalnih i etničkih zajednica u federaciji

UVODNE NAPOMENE

O položaju nacionalnih i etničkih zajednica u Federaciji (još konkretnije u jugoslovenskoj federaciji) moguće je raspravljati služeći se različitim pristupima i metodama. Ja sam se iz određenih razloga opredijelio za etnološko-historijski pristup i analizu koji uključuju kritički osvrt na način federalizma u njenoj historijskoj i državno-pravnoj realnosti na teritoriji Jugoslavije unazad pedeset godina.

Ovaj pristup je implicirao i ponavljanje mnogih poznatih činjenica i opšte prihvaćenih istina. Međutim, čini mi se da i historijske činjenice i priznate istine dobivaju u novim uslovima nova osvjetljenja i vjerovalno doprinose dubljem i potpunijem objašnjenju. Zato vjerujem da nije suvišno ponoviti takve istine, jer sam ubjedjen da je prešta datog ukraka u sadržajnost, a samo iz sadežnosti može proizeti budućnost. Budućnost će utolikoj biti svjetlijih i čovjeka dostežnija, ukoliko čovjek će historijski aktivno, stvaralačko lice, odnosno ukoliko historijski progresivne klase, pokreti, političke partije i njihovi lideri budu u stanju da se uče na greskama, zabiudama i iluzijama prošlosti i izvlače pouke da u budućnosti postupaju historijski realnije i smislenije. Odnosno da ne donose odluke i rješenja koja su se mogla i trebalo da isbjegnu, bez obzira što uvijek postoji neobičajan rizik historijskih promaknaja, koji su često van subjektivnih moći.

Nisam zanario da je potrebro da u detalje i dokumentirano obrnulaem svaku iznesenu tvrdiju ili lezu, tim prije što je ovaj napis samo kratka

skici jednog mogućeg sociološko-historijskog pristupa, kako ga vidi pisan. Ek istih razloga nem izaziva ustojčljivoj načinu operiranja, no oni moraju da predstavljaju ležljive nedostatke ovog teksta.

Isao tako činilo mi se da ni u završnim razmatračnjima nije bilo neophodno da izložim kako bi po mom shvaćanju trebalo da izgleda ustrojstvo-pravne regulisanje položaja nacionalnih i etničkih zajedница u sastavnoj upravnoj socijalističkoj Jugoslaviji. Ali mi se čini da se to dobrovećem može izvesti iz cijelokupnog izlaganja, koje, po mom mišljenju, ima svoju unutrašnju historijsku logiku.

• • •

Na prvi pogled izgleda pomalo čudno ili paradoksalno da se u Jugoslaviji i nakon pedeset godina zajedničkog života u jednoj državnoj zajednici (ština u dva potpuno različita društveno-ekonomski i političko-pravne uredenja) danas ponovo aktualiziraju pitanja stvarnog i pravnog položaja nacionalnih zajedница i etničkih grupa i to ne samo u obneži, društveno-političkoj praksi nego isto tako i u filozofskoj, naučnoj, političkoj, sociološkoj, lingvističkoj i književno-kritičkoj misli.

Vjerujemo da nekim ljudima izgledaju ove diskusije i kao snahranjivo ili kao vraćanje u prehujala vremena nacionalnih mitova, jocakih i svih drugih rasprava, svada i razdvajanja, tako da im se čini kao da su se iz tamne prošlosti pojavili neki »zli duhovi« i snage davno već otjerane su svjetla dana, s koje rade ozbiljno nastupaju. Takve snage, prema ovom mišljenju, ugrožavaju i ono što je najveća vrijednost i sredstvo zajedničke borbe, odnosno ozbiljno ugrožavaju bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije.

Treba priznati da oni »zločubni duhovi« i utvare poprimaju poseknuti realni lik u lice estatskih klasnih neprijatelja u frustrantnu i u zemaljsku. Međutim, vjerujemo, da oni nisu jedino opasnost progresivnom socijalističkom razvitku društva, jer su se radići »zli duhovi« u našem društvu u vidu birokratskih snaga, odnosno raznih unitarističkih i stalinističkih pobornika.

Ispit, čini mi se da je ova usajana atmosfera i nacionalna preostvjetljena domaća plod i relativno nedovoljno pripremljenih socijalno političkih velova, da se u otvorenoj i međunarodno demokratičkoj i tolerancijskoj atmosferi ponovo preispituju sva domaćinska rješenja o zajedničkom životu (državnom i društvenom) veoma nejernih dijelova naše zajednice. Tu zajednicu je historija učinila izuzetno sklonom, ali tako tako i veoma bogatom i raznovrsnom krov riječem kojoj se oslikaju s Etnologom, da vjerojatno ne bi bilo pretjerano tvrditi da se na ovom području teritoriju, koji naseljavaju narodi SFRJ, dešavajuće sve protivčinje u vremenom svijeta. Dovoljno je ukazati na radikalne etničke i kulturne (zapadno-hrvatsku ili čimkokakočku) mafaku hrabljenuku ili vlastitom, bliskomu ili orijentalnu i pruzajuću, koje su ostavile duboke tragove i vrijedna djela, koja i danas žive u bratstvu i svjetlosti naroda i svjetskih

zajedničca; zatim na ekonomske protivrječnosti između relativno razvijenog sjevera zemlje i nerazvijenog juga, potom na nacionalne i lingvistike protivrječnosti, uključujući tu i postojanje i sukobe dva pisača te veoma oštре ideo-oloske protivrječnosti i sukobe između kapitalizma i socijalizma na svjetskom planu, a zatim unutar socijalizma između elatičnoga (birokratizma) i socijalističke (samoupravne) demokratije, konačno na suprotnosti savremenog svijeta, koji je podijeljen na veliku vojno privrednu bloku svjetskih sila i trećeg nevrstanog (nekao) svijeta, a koji okuplja najveći dio srednjih i nerazvijenih zemalja, koje su dojuče bile ekonomski eksplorirane i nacionalno i rođljene. Tako jedna mala evropska zemlja, SFRJ, koja nije ni na padu ni na istoku Europe, nije pripadnik ni zapadnog Sjevernoatlanskog ni istočnog Varšavskog pakta, a ipak je dio Evrope i dio trećeg svijeta, svojom otvorenostu i dinamizmom u ekonomskom i društveno-političkom životu, smjelošću da podyigne samo sebe najozbiljnijim pismišljanjima, iskušenjima i eksperimentima često zbujuće i svoje načine prijatelje i najgorjeće protivnike i nastavlja da živi kao izuzet u ovom nemirnom i duboko podijeljenom svijetu. Ona izniče mnoge pokušajima socijalno-političkih analiza u tradicionalnom duhu i veoma teško se može klasificirati i smjestiti u neku već postojeću shemu, bilo u političke, socio-oloske, ideo-oloske ili koje druge poznate teorije. Čin man je da se i na primjeru nemirnog pulsiranja ekonomskog, socijalnog i političkog života ove male zemlje pokazuje da su poznate teorije sami uslovno prihvatljive i korisne, a da je neskorpan po bogatstvu formi i revolucionarni društveni preobrazaji, koji istovremeno traži novi teorijska uopštavanja.

Može se postaviti pitanje da li smo mi koji smo istovremeno aktori svjedoci ili samo posmatrači tih burnih zbiljavanja u našoj zemlji i svijetu, dovoljno svjesni ovih dubokih protivrječija koja se nastaze ne samo ok naz nego žive prvenstveno u nama, ljudima današnje socijalističke Jugoslavije? Da li smo se dovoljno potrudili da ova svijest o složenošći našeg društva i izuzetnosti naše pozicije u svijetu prođre duboko u re dove radničke klase i najnajgresivnijih dijelova jugoslovenskog društva (omladine, inteligencije i drugih progresivnih slojeva radnog naroda)? Jer, radni ljudi su stvarni historijski subjekti velikih zbiljavanja i njihovom sviješću i borbenom, uz velike žrtve i patnje, i stvorena je ova zajednica, često usprkos svemu onom što je "real politički" izgledao kao nemoguće. Ali što se i najvećim optimistima ponekad čini teški ostvarivim. A ta se zajednica ipak ozbiljila kao najrealnija historijsko-politička zbilja, zasnovana dobrim dijelom pod uticajem Marksove i Lenjinove misli. I realizirala se onda kada je mnogima izgledalo da je to definitivan raspad ili razdvajanje tih, za mnogo historijski "zakašnjenih nacija", odnosno ekonomski i kulturne nedovoljno razvijenih etničkih, vjerskih i drugih grupa. Međutim, historija se čudno poigrala sa našim narodima, primušavajući ih da nadu ljudski, humanistički i socijalistički jezik, kao jedini mogući zajednički jezik svog historijskog bivstovanja i revolucionarnog stvaranja, koje po svom značaju danas već daleko

prevasilazi ne samo neke regionalne ili nacionalne granice nego i granice Europe i postaje zajednička svojina povoljnijih naroda i eksploatačnih klasa čitave našeg mnogoličnog planeta.

Postavljena pitanja nam izgledaju sasvim omjerna, time preto je jedna druga istina ne smije biti prenebregnuta ili zaboravljena, odnosno pozicijenja, jer i ta istina spada u red velikih historijskih istina našeg zajedničkog života. Tačno je da ova istina pripada prošlosti, ali ona tako nije manje prisutna u našoj stvarnosti i u današnjim tokovima, ili bolje rečeno u svijesti, osjećanjima, mislima i tradiciji velikog broja ljudi. Često je ona prisutna i kod onih koji su još dojuče bili tako samouvjerjeni da su se najradikalnije obraćunali sa svom svojom prošlosti. Vjerujemo da se ovdje radi o velikim iluzijama i zabludama — ljudski shvatljivim i razumljivim — ali zato ne manje opasnim i štetnim, ako se ne prozro i ne shvate kao zablude i iluzije. Naime, historijska je istina da je i demokratsko federalna republika Jugoslavija, odnosno FNRJ, ili kasnije SFRJ, mada je rođena u oslobođilačkom ratu i socijalnoj revoluciji, naslijedila na državno-pravnom planu (a posebno na modunarodno-pravnom) historijske dugove i hipoteke predratne Kraljevine Jugoslavije.

Kraljevina Jugoslavija kao unitaristička državna tvorevina bila je prvenstveno djelo velikosrpskog nacionalizma buržoazije klase, ali ne samo srpske buržoazije nego i određenih interesa privilegiranih i konzervativnih klasa drugih nacija tadašnje Jugoslavije, koje su iz bojazni od revolucionarnih gibanja radnika i seljaka, a zbog klasnih, sebičnih interesova postale i anacionalne ili antinacionalne i naše utočište i zaštitu u monarhijskoj apsolutnoj vlasti i sili kraljevske vojske. U toj državi nisu bila obezbijedena ni elementarna ljudska i demokratska prava i slobode ni radnih ljudi (proletarijata i siromašnog seljaštva) srpskog naroda, a sasvim razumljivo ni nacionalna ili socijalna prava drugih nacija i etničkih zajednica. Ipak ona je trajala dovoljno dugo da se u svijesti i današnjih generacija osjeća njeno prisustvo. Doduše, ta predstava o bliskoj Jugoslaviji danas je često očišćena od svoje klene, socijalne i nacionalne sadržine i stvarnog historijskog realiteta, jer je vrijeme učinilo da je paš zaborav na nekada jasno prisutnu svijest o istoj monarchističkoj Jugoslaviji. O tome ne nalazimo dokaze samo u memoarskoj ili drugoj literaturi, koja se danas stampa i rastora u socijalističkoj Jugoslaviji, a koja često u jednom iskrivljenom, oljepljrenom avjeto uskraćiva bivšu Jugoslaviju u svijesti današnjih generacija. Razumljivo da takva literatura ne igra prvorazrednu ulogu u održavanju penjačkih historijskih svijesti, nego samo izražava njeno prisustvo, vitalnost i djelomičnu snagu.

Treba napomenuti da je bivša država bila u počeku sumnljiva od nekih progressivnijih misilaca i političkih boraca raznih nacija. Jugoslavija kao ravноправna ili federalna zajednica, o čemu najbolje svjedoči njeno nalazimo u dokumentima Franza Suplja i nekih drugih intelektualnih

činjenici. Međutim, ova je odvojena bez učešća i drugog centralnog naroda države, Kraljevina SHS, koja je uključila vjetničku nacionalnost i zauzimajući ideju jugoslovanstva, kao narodnu - nacionalnu Moju, stvorio integralo historijski formirane nacije i njihovu državno-političku i kulturnu prošlost i tradiciju (Slovenaca, Hrvata, Crnogorceva, Srba, Bosanci, bosanski Muslimana) i drugih etničkih grupa i narodova. Uvedenjem 8. Januarske diktature 1929. godine i stvaranjem novih tijekom kojima se načelo se ciljem uključujući vještak pojedinih nacija, naroda i narodnosti načelo je se ciljem uključujući vještak pojedinih nacija i etničkih zajednica.

Mislimo da zato nije slučajno ni socijalistički, odnosno komunistički pokret, kao lijevi revolucionarni pokret u monarchističkoj Jugoslaviji, veoma teško našao pravi odgovor na složeno nacionalno pitanje o državnoj zajednici. Može se razumjeti da je i jedan od sekretara Komunističke partije Jugoslavije, Sime Marković, revolucionar i internacionista po svojim općim opredjeljenjima, dugo vremena smatrao da nacionalno pitanje u Jugoslaviji samo ustavno pitanje i da interes radeće klase Jugoslavije, očišćeni od svoje realne historijske i nacionalne uslovjenosti, mogu biti protuteži svemu onome što je klasno reakcija narava i društveno-historijski konzervativno. Možemo konstatovati da je veliki broj komunista i progresivnih intelektualaca tridesetih godina našeg stoljeća još imao iluziju o tzv. trećem narodu, o čvrstoj plemenitoj povezanosti i jesušnoj i kulturnoj bliskoći ovih naroda, koja će u relativno kratkom vremenskom periodu amilgantirati sve razlike i stopiti sve te narode, plemena i grupe u jedinstvenu jugoslovensku zajednicu, shvaćenu manje-više kao nacionalnu zajednicu. Danas se ne moremo lome čuditi niti zamjeriti tim ljudima na revolucionarnom romantizmu, jer su njihovi motivi bili plemeniti, tim prije što je oštRNA klasnog sukoba zahtijevala regranicavanja prvenstveno na klasno-političkoj osnovi. Ipak se pokazalo da ni klasno-socijalna borba u jugoslovenskom realnom historijskom zivljaju ne može imati velike razinjere ni ustalasati sile slojeve eksploatiranih (proletarijata i siromašnog seljaštva) dok se ne odgovori na zustinsko pitanje nacionalne egzistencije obespravljenih nacija i etničkih zajednica.

Čini nam se da je tih razloga nije imala historijsku šansu i budućnost nijedna marxistička interpretacija nacije i nacionalnog pitanja u Jugoslaviji osim one koja je istinski najradikalnija i najrevolucionarnija. A u to doba to je bila samo Lenjinova interpretacija, odnosno lenjinskog rješenje nacionalnog pitanja, koje je *stimiralo pravo svake nacije na samopredjeljenje, uključujući i pravo na otegnepljenje i formiranje samostalne nacionalne države*.

Ideja federalizma morala je zbog svoga iznesenog da dobije puno pravo na egzistenciju u socijalističkom, odnosno komunističkom pokretu Jugoslavije, i to se samo u teorijskim raspravama nego i u konkretnim historijskim nacrtima i programima budućeg uvođenja »svrštice«, tj.

početkom svog vladanja. Ali tako da došao politički jedan period u kojem su se sve poslovne i kulturne aktivnosti u zemlji, a i u svetu, uvelike smanjile. Iako je Šestosatna konferencija u Beogradu 1955. godine, učestvovao nepriznatički predstavnik, učestvovanje u Beogradu organizovano je bio dovoljan, a tada su i komunistički predstavnici učestvovali u radu konferencije. Uzimajući u obzir i političku poziciju Jugoslavije prema jugoistočnoj Evropi, kaže se da nije moglo postići potrebljana primjedba i učestvovanje komunista. Osim toga, jugoslovenske godine pod jasnim zapovjedom Žigmonda Žabokreća, predsjednika jugoslovenskog ministarstva za vjeće radova i ekonomije i vijeća akademije postupak naime, članska je bio da je komunistički predstavnik pod smrznim organizatorstvom i održanim okupacijom Komunističkog DIO-a i neformalno, kada su takođe poslike komunističke vojske i vojnog komandanta Josipa Brodžaja Lengenjeve učinile, a u predstavništvo i direktoratu učlanjenja SSSR-a, posma bilo moguće Lengenjevo name i njegovo imenje u vremenu smoga Titočevih godina, RKP, ugodnije birokratsko čuvarstvo učlanjenja. U toj dobići se je personalistički Rade Šerifović naročito nije mogao izbjegnuti istezanje, nego će se historijski redoviti kao aktualnofiksni župljanički. Uputstvu Kominterne u jugoslovensko petlje, u Staljinove epohe dobit će imati sljedeće poštovane pozivne pozete u Jugoslaviji jer će pragmatička, vodootkrivena politika jugoslovenske birokratice vrlo brzo na riječku rasplatići etižumskom cilju istezanja o sudbinu i budućem utrošku Jugoslavije. Kominternu do godinama i najpregrštivijim pravim krenovačima bio je auto vremena politički osuđujući se stranom utjecajima i komunističkim, nekomunističkim, koji su smali avizu istezanja tako da su jugoslavci nadočnjeno pobjegli u Jugoslaviju. No, tako, udio dugog istezanja, istezanja i pravca istezanja, to da je Mihajlo Kraljević imao prave ruke je mogao mijenjati po 1948. godini (i poslije) »činioce za jednu diskordiju da neostvareni obraćam se komunistima i svim drugim narovima i nacionistima, komunistima, i činim istezanje stvaraju jugoslavu putujući raspolaženjem i raspodjelom u Jugoslaviji, kojim o prijavi istezanja na jednom dana komunistički pokret može obvestiti komunizam, demokratizam i antikapitalističku reformu, raspisati bezrazničanstvom Indonezije, koje nije ni bilo na strukturalističkoj poziciji, a to je bio naredni i poslednji istezaj. To je bio Mihajlo, što je tako i učinio, da bi istezajući komunističku partiju u Jugoslaviju, učinio to neprisno i nepravdo. Kao delnik u »Hrvatskoj strančanstvom umirovljujućem prijatelju, mudi politički rasplatići te ljudi, kari se još trudila voditi, učinio je i nepravdom, politički mudi obilježiti drugu državu, u jednostavnoj i neutralnoj pitanju u Jugoslaviji.

Hrvatska je mala da je u učinju obilježiti blinčić i se vratiti, mudi učinju, mudi odnos ozdravljujućeg hrvatskog političkog ustroja, a učinju mudi učinju gospodarstvu i Hrvatski komunistički revolucionarima pomoći u Jugoslaviji

I ulegnutim rješavanju, koje implicira i stvaranje posebnih nacionalnih komunističkih partija (Slovenije i Hrvatske odmah od 1927—40. godine) i kasnije i komunističkih partija Mađarske, BiH i Crne Gore u toku i poslije rata.

Propriet antifašističke državne tvorbe 1941. godine, nakon aprilske kapitulacije, a zatim fašistička okupacija i ustrojstvo-takmičenja krvoproliva i zločini još više omogućavaju da u opštenarodnom oslobodilačkom ratu front borcu za nacionalnu slobodu i socijalno oslobođenje budu izuzetno silni, a na čelu Ing Narodnog fronta, kao organizator i vodeća snaga mogla se naći samo KPJ sa titom na čelu. Nije čudno onda da se u oslobodilačkom ratu, na tom najtežem ispitu koji počinju nacije, politički pokreti, partije i njihove vodeće ekipe i liders (vode), pokazuju da je jedina kontinuitetna nacionalno-oslobodilačka borba, kako je formulisao Tit, u jednom od prvih brojeva »Proletora« 1941. godine, garancija da će se oslobodilački rat završiti ne samo kao oslobođenje od fašističke okupacije nego istovremeno i kao nacionalno oslobođenje da juče potlačenih naroda, nacija i etničkih grupa, uz istovremeno socijalno oslobođenje eksploriranih radničkih i seljačkih masa. Takva perspektiva je uticala na najširu mobilizaciju pripadnika svih nacija, naroda i etničkih zajednica u oslobodilačku borbu, koja afirmira njihovu historijsku individualnost i posebnost u obliku posebnih oružanih snaga (odreda, brigada itd.), te posebnih nacionalnih predstavnicih tijela. Stvaranje narodno-oslobodilačkih odjela i antifašističkih vijeća pojedinih naroda (pa čak i regionalnih pokrajina — slučaj Sandžaka i Boka Kotorske, i nekih drugih) dokazi su da je KPJ u oslobodilačkom ratu i socijalnoj revoluciji bila najdemokratsija i jedini istinski pohornik nacionalne posebnosti i individualnosti svake nacije, ali istovremeno mobilizator i organizator njihove zajedničke borbe. A ta borba donosi svoj puni politički, socijalni i spisati smisao u jednostavnoj i lakonskoj kratkoj paroli »bratstvo i jedinstvo«. Zbog toga se moglo desiti »čudo«, kako kaže neki historičari modernog doba (F. Fejtó u »Historiji narodnih demokratija«), da se iz pepela rođa »jugoslovenska nacija«, koja ranije historijski nije u punom smislu registrirala. Ovdje ostavljamo po strani zbirajući ih historičara o stvaranju »jugoslovenske nacije«, koja se navodno rada u oslobodilačkom ratu 1941—1945. godine. Stranom posmatraču to zaista može izgledati kao historijska resnost i istina, a osim na visoki stepen jedinstvenosti svih posebnih nacionalnih individualiteta, koji učestvuju u ratu i proklamiraju odlučno svoju volju i želju da stvore novu državnu zajednicu: demokratsku federalnu Jugoslaviju, ravнопravnu zajednicu nacija i etničkih zajednica.

Ideja federalizma u ratu i revoluciji dobila je svoju punu političku i historijsku afirmaciju, a konkretna realizacija se već pokazala na II. sastojanju AVNOJ-a kao i na rasjedanjima antifašističkih vijeća pojedinih nacija i naroda u luku 1943—44. godine, koje stvaraju svele nadmaštne državne zajednice u okviru federativne republike Jugoslavije.

Spas. Međutim, ne da oviči Bosna i Hercegovina pravom historijskom znanosti, već da se istražuju spisi srednjeg i novovjekovnog perioda i aktuelne politike, kako se često naziva, ali takođe i sada, u kojima detaljno razvijaju. Kada ovaj značaj, kroz prepoznavanje svih ovih posljedica, pa i budućih posljedica, može dobiti svoju potpunu i strukturalnu razinu i stoga dobiti potpunu i potresnu i potresnu političku vlastitost koja predstavlja delujući. Radiće se o životu i smrćima, koje je u dvačetom postojanju započeo, stoga dolazimo do značajnih, ali nije pravila postupak koju znameniti političari i generali razmatravaju, jer su to su uobičajeni metodi političkih i vojnih (čak i austro-ugarskih) imperija u svojim dobrevrlo-površinskim rješenjima. U 19. i 20. stoljeću, te vlastitom vlastitom političkom na raspodjeli mogući radovi, kojima se postupno primjećuje da ih se vidi tako moguće jednočasno i ustanovi da je historija i historijske vlasti bosansko-hercegovačkih naroda, posebno politička i vjerska glavnica koju predstavlja Bosna i Hercegovina i koji su nudi, odnosno razvijavajuće načine Hrvata u tom raspodjelu. Kada razvijaju se pojmove nepristupačnosti, utvrđujući da je iz historijske retrospektive lako kritikovati neke detalje, nego što je tako iako i jednostavno praviti i da ih se vidi tako postupak. Ipak, ostaje činjenica da je tako organizator i kod vlastite konstrukcije vlasti komunitativni i relativistički pokret u planu kakav je prenat veličaj bosansko-hercegovačkih Muslimana, i obično da se ta grupacija tako mogu poslovjetivati i religioznim grupama, a kod ovih je tako nepristupačni i smržni ako tako da ih su Muslimani smetla a historijom i namenom smeta te riječi. Vjerovatno je i nepristupačnost isti, blaginjova definicija raspjeće, kao jedno, međusobno i međučlan definiše, a gospodarstvo sljede u tom kontekstu, kada radi programirati i bježiti krapova. Međutim, privremeno da je invazija nepristupačnosti u historiju historice BiH i međunarodnim blizu bosansko-hercegovačkih naroda, utvrditi biti održavajući Arbanjicu, koja je vratila da se vratilo tamo, vlastite posljice međusobnosti politike (izostaviti na tvoj, nadoboljiv, opredjeljivanje bosansko-hercegovačkih Muslimana, kada su međučlan vlasti nepristupačnosti, da narode u BiH, jer nisu uviđeni da im same međusobne vjernosti. Ako tako nije moguće, giovino, da vidi se da je takva mališnja bilo nečemu, može u tvoj interpretaciju.

Nije historijska zadatak da je prije i u vrijednostima, i kroz da se nepristupačnosti, kod jednog dijela inteligencije i građanstva međusobno i BiH i HAZ-a bilo nepristupačnosti, a zatim prepoznavati, kroz da historijsku raspodjelu raspodjeli. To je vlastito pravilo za BiH i postupak historijsko-pravstvene društvene (članstvo i vlasti), jer je vlasti vlastitom koju sam vlastitom konstrukcije nepristupačnosti, vlastitom i vlastitom. Međutim, opis međusobno-izostavljajući i tako diktirajući i u pravu vlastitom posljedici posljice-nepristupačnosti, kada je vlasti vlasti nepristupačnosti, i relativističke vlastitosti, vlasti vlasti je M. Radonjić, a Hrvat je vlasti nepristupačnosti posljice-nepristupačnosti.

šavije imala najveći politički uticaj među Muslimanima, posebno među seljaštvom. Kako je u socijalnoj strukturi stanovništva pretećan ugroženo seljaštvo, razumljivo je da je seljaštvo bilo najpodložnije uticaju JMO-a.

Ako se u toku oslobodilačkog rata veoma jasno govorilo o borbi ravnnih naroda Srbija, Hrvatske i Muslimana u BiH, u poslijeratnom periodu brzo je nestao iz političke, dnevne prakse taj običaj, a insistiranje na nacionalnom opredjeljivanju Muslimana uredilo je negativnim posljedama. Muslimansko stanovništvo je na svim popisima stanovništva (1948, 1953. i 1963. g.) nedvosmisleno, svojom ogromnom većinom davalo znanja da nema ni želje, a niti uvida stvarnu potrebu da se opredjeli, jer se ono odavno osjećalo kao poseban nacionalni individualitet ravnopravan sa svojim sunarodnicima Srbima i Hrvatima na kulturnom i drugim poljima.

Ovu istinu su uočile relativno kasno najprogressivnije snage socijalističkog pokreta i Saveza komunista, tako da je definitivno jasan, nedvosmisleno demokratski stav Saveza komunista BiH zauzeo tek nekoliko godina nazad, ističući u odlukama Centralnog komiteta i u praksi boreći se za puru nacionalnu afirmaciju i ravnopravnost Muslimana kao nacionalne zajednice skupa sa Srbima i Hrvatima BiH, koji ostvaruju svoju državnost u SR Bosni i Hercegovini. Time se najprogressivnije snage bosansko-hercegovačkog društva vraćaju na izvore revolucionarne prakse i dosljednije rješavaju ono što je eventualno trebalo veoma jasno i precizno riješiti još 43—45. godine.

Ako bismo primjenom sociohistoške metode potražili korištene, da ne kažemo uzroke izvjesnog potencijalovanja nacionalnog pitanja i međunarodne problematike, kako u pojedinim republikama, tako i u čitavoj Jugoslovenskoj federaciji, iz čega će proizći određene potencijale, pa i neravnopravnost u daljem društvenoekonomskom i političkom životu unutar SFRJ, onda se već danas, bez sumnje, mogu navesti barem najbitniji uzroci koji su deprivirali takvom društvenom razvoju.

Danas je već sociološki provjerena istina, ne samo u državnom i društvenom životu nacija i etničkih zajednica u Jugoslaviji nego i drugih višenacionalnih zajednica (kako u kapitalističkim zemljama tako i u socijalističkim), da je sviše velika centralizacija državnih funkcija u federaciji, kao i birokratizacija društvenog i državnog života uopšte jedan od osnovnih uzroka koji doprinose majorizaciji jedne nacije nad drugima ili stvaranju »vodeće«, »državne« nacije (obično ekonomski najjače ili najmnogobrojnije). A državna birokratija koja ima ulove da se najviše regрутira iz najmnogobrojnije ili ekonomski najjače nacije (naročito federalna birokratija), uskoro se pokazuje kao nosilac ne samo materijalnih privilegija, koje prisvaja na uštrb nepovrednih proizvoda, nego je i nosilac ideologije etatizma i unitarizma, kao novodogn

naseljena, do svojih redovitih vojski, u koju se uključuju i sva
članica narodne vojske i vojske narodne armije, ali tako
đe i članici opozicije, u svakoj vojarni, u svakom vojnom podjelu,
vojnom jedinici, vojnom ideju Jugoslovenstva i vojne
idejne vojanske borbe — vojnici i vojnicima vojnog naroda.

Na drugu zaboravljenu je pustnjaku istina da je u ovom vremenom vojni
članici bilo dobro protiv federalizma od 1948. godine, gde su vojni
članici uvek pristali od svake vojske i svakog vojnog
članika vojske, međutim, tada su vremena bilaška. Među jedinicom
tako da se uvođe novac nepravilnosti u predstavljanju vojnog
članika bilo poštivo i običajno da bude vojnik. Tako je
vrednost vojnika u drugom vremenu istina da je uvođenje novog vojnog
članika poštivo (1948. u vojsku, 1950. u mornaricu), a uvođenjem je
vrednost vojnika uvođena potencijal jugoslovenskog dečaka, a potom poštuje
potrebu drugog mornara, vojnika i bivšekotnik državnog. Kao je uvođenjem
da može iznositi na komplikaciju put Jugoslavije svake vredne + vojne
mislito, a taj vojnički se uvođenjem učinio. Tako uvođenje pravca vojnike
članice i svakog naroda na stvarnost, svu put u socialistiku i na vojnu
članicu vaspitih kao voverene i ravnopravne socialističke ženama, može
odigrati lažnacima značajnu ulogu u rukovanju stvarajućim nezadovoljstvima
i političkim biskalcima. Po tomu redovitno svi — ideji, pust
drevne jedne vremene isledujučavaju sa idejom jugoslovenstva
i jugoslovenskog patriotizma i vojnjačke svile nepravilnosti, među kojima
sudjeluju antropografski razvoj socialističke Jugoslavije.

Zbog toga ovde je treba nagubiti le vitalni čimbenici da ideologija jugo-
slavostva, kroz antropognostičku internacionalizmu, može se prevesti
poljubiti političkoj i onoj pojedincu ili društvenom grupu koje je doista
da može nikakve materijalne ili drugog interes, niti već u glavnom
zastupiti liberalističke ideološke inicijativu — tj. bivšekotnik. A to
može biti jedan od revolucionarnog ravanjanja, prisutan u svim
članicama formiranih u svakom vojnom jedinicom i vojnim jedinicama
muk, a kroz onih osadnih generala, mornaraca, sporedi vojnim jedinicama
i vojnim jedinicama pravilnosti u svakom dijelu, teško je znati koji je taj
osnovnički i ultralijevni radikalizam, koji je vremena akciju revoluci-
onarnog fronta.

Te je stotice godina istina, poljubeni predavač strateškog i političkog
člana vojnike Jugoslovenje, a obigovn da i on je ustaljen, redovitom 20
većem komunitetu, ali u vremenu gospodarske opasnosti od bivšekotnika
članica, tisuće 1950. godine, predaje predavač na opštinskom vojnom
članiku i predavač na Vojnu univerzitetu i drugim predavačima
predstavljanje (početna petnaest 1950. i 1951. godine) u predstavu
Velikom mukom prema bivšekotnicima i dospjevajućim. To je doista
duše hrvatske u tisuću predavača i sve vratitično, pustišću, libidinu, bez
sakrileg, uvođenju do demokratizacije i antropognostičke socialističke. Te stotice
godina mogućnost je imajući desecak desetak u vremenu muk

ljedima, načijama i etničkim zajednicama. On ne može zastupati drugo, nije rješenja osim punog razvitića federalizma i to u praktičnom državnom, privrednom, političkom, socijalnom i kulturnom životu nacija, narodnosti i etničkih zajednica, koje su se dobrovoljno udružile u federalizmu, ali na nju prenose samo one funkcije koje su neophodne u obziru na potrebu očuvanja integriteta državne cjeline (narodna obrana) i garantija razvoja jedinstvenog (zajedničkog) tržista, da bi se samoupravljena organizovana privredna preduzeća mogla slobodno takmičiti, kako na unutrašnjem tako i na spoljnjem tržistu, i kako bi se neposredni proizvodnici mogli udružiti na osnovu svojih realnih materijalnih i duhovnih interesa i potreba u sile integrisane privredne cjeline.

Historijska je istina da se ravnnopravnost svih nacija i etničkih zajednica u jugoslovenskoj federaciji uvijek proklamirala i da je ona dobivala ustavno-pravna, odnosno politička rješenja, tako da se iz analize normativnih teksta (ustava i drugih zakona iz 1946., 1953., 1963. godine), bezbrižno na neke kritike koje su i tu moguće, ne može pokazati sva ozbiljnost faktičkog položaja pojedinih nacionalnih i etničkih zajednica i realnom, privrednom, političkom, državnom i kulturnom životu u federaciji, a koji nije uvijek bio zadovoljavajući. O tim pitanjima se počelo otvoreno raspravljati tek 1966. godine, nakon IV. brionskog plenuma CK SKJ i nakon ponovo proklamirane težnje i orientacije najprogresivnijih snaga, kako u SKJ tako i u drugim i organizacijama i slovima, da se dosljedno ostvaruje kurs decentralizacije i demokratizacije kurs privredne reforme i razvoja novog tipa demokratizma među ljudima, narodima, načijama i etničkim zajednicama — sameupravnog demokratizma socijalističkog društva.

Tek od tada se u javnom, političkom životu otvoreniye iznose, dotad smatrana delikatnim i osjetljivim, politička pitanja o kojima se ranije raspravljalo u veoma uskim rukovodstvima. A socijalistička, filozofska naučna, politička, književno-kritička i pravna misao se oslobođa mnogih tabu-tema, pa između ostalog i tabu-teme razmatranja stvarnog položaja pojedinih nacija, narodnosti i etničkih zajednica, njihovog ekonomskog položaja, kulture i jezika u socijalističkoj Jugoslaviji. Položaj Albanaca na Kosovu i djelomično položaj bosanskih Muslimana i Hrvata u BiH, primjeri su da je lakše preklijati lenjinsku, odnosno Titova rješenja nacionalnog pitanja i normativno garantirati ravnu pravnost svih nacija i etničkih zajednica, ili uopšte svih ljudi, nego što je lako u praksi društvenog, političkog, kulturnog i privrednog život realizirati te principi.

Ispak treba reći da su jugoslovenski komunisti imali hrabrosti da otvoreno priznaju svoje greške, zablude, iluzije i djelomične neuspjete izgradnjaju federalne samoupravne države. Sadašnje ustavne diskuse ponovo su stavile na preispitivanje cijekupnu državnu i društvenu organizaciju, s ciljem da se nadu još bolja, pravednija, demokratičnija rješenja koja odgovaraju novoj društvenoj zbilji, koja se usprkos svi-

i s mukom probijaju kroz snagačne etatičke strukture (kako federalne tako i republičke i opštinske), a u kojoj neposredni prošavodači treba da imaju faktičnu mogućnost da raspolažu plodovima svog rada i da odlučuju o društvenom i državnom životu neposredno i posredno, a ne da to čini u njihovo ime od »Partije«, ili bilo neke druge društvene grupe i snage, formirana politička ili bilo koja druga birokratija. Zato je današnja situacija u traganju za najboljim rješenjima, kojima se reguliše polođaj neposrednih prošavodača slična, a po dalekosežnosti i historijskom značaju možda i ista kao što je bila u vrijeme II sastanaka AVNOJ-a.

Međutim, i danas, kada široko prodire ova svijest o neraskidivoj povezanosti u razrješavanju nacionalnog i klasnog pitanja u Jugoslaviji, koje nikada nije riješeno kao definitivno i za sva vremena, bilo bi naivno misliti da je takva svijest dovoljna gurancija da će praktično-politička i ustavno-pravna rješenja, koja se traže i predlažu, biti uvijek jedino moguća i najbolja. Iskustvo nas uči da je nužno da se oslobođimo svake iluzije o »jedino mogućim i najispravnijim rješenjima« na datom stupnju historijskog razvijanja, jer time napuštamo kritičko, naučno i prihvatomо eshatološko ili teološko mišljenje. Kao što nas je već historijsko iskustvo naučilo, znamo da se iza takvih i sličnih fraza i flosicula često mogu skrivati objektivni materijalni i drugi interesi onih društvenih i političkih snaga, koje niti mogu niti žele da se liže stvarnih, materijalnih i drugih društvenih privilegija koje im omogućava dato stanje, ili koje im stavlja u izgled neko buduće ustavno-pravno rješenje.

Ova kritička svijest o nesavršenosti svakog ljudskog rješenja, svakog ljudskog djela i o stalnoj težnji čovjeka, tj. ljudi (nacija i etničkih zajednica) da žive još bolje, ljudskiye, dostojanstvenije, humanije, mora biti stalno prisutna, kao korektiv onim snagama koje iz bilo kojih razloga nisu zaинтересоване za progresivno mijenjanje društvene i državne organizacije. Ali zato te snage mogu da iznalaze ideološka i druga sredstva da tu kritičku svijest učutkuju, onemoguće, unaprijed diskvalificuju kao antisamoupravnu, antisocijalističku, antidruštvenu (služeći se i zicupotrebljavajući etikete, kao što su »statist«, »nacionalist«, »anarcho-liberal« itd. bez ikakvih argumenata). Odnosno birokratske snage zele da prikažu tu kritičku svijest kao zlu svijest neradovoljnog i vječito polnutnjeg čovjeka, koji ne priznaje nikakva boštanstvo, nikakve apsolutne i vječne istine, te razara sve mitove i tabue, a time po shvatnjičima birokratije čini zlostin svetogrda. Uostalom, samo tako ostajemo vjerni principima zapisanim u Programu SKJ, da ništa što je stvoreno nije bilo stvoren da ne može biti zamijenjeno nečim još boljim i humanijim. Upravo to traganje za onim što je još bolje i humanije stvari još jednaki je cilj filozofike i naučne misli.